

NIZOLARNI HAL QILISHNING MUQOBIL USULLARI MOHIYATI, SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Usmonov Shahzodxo'ja Toshpulot o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

E-mail: shahzodxo'jatsul@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola "Nizolarni hal qilishning muqobil usullari" tushunchasi, usullari, uning ahamiyati, shakllanish jarayoni muhokama qilinadi. Uning ijobiy va salbiy jihatlari yoritiladi. Xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilib tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nizolarni hal qilishning muqobil usullari, mediatsiya, hakamlik sudi, muzokara.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается понятие «Альтернативное разрешение споров», его значение, процесс формирования. отмечены его плюсы и минусы. будет изучен и проанализирован опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: альтернативное разрешение споров, посредничество, арбитраж, переговоры.

ABSTRACT

This article discusses the concept of "alternative methods of conflict resolution", its importance, the process of formation. its pros and cons are highlighted. the experience of foreign countries will be studied and analyzed.

Keywords: alternative dispute resolution, mediation, arbitration, negotiation.

KIRISH

Nizolarni muqobil hal qilish- bu faqat tomonlar ishtirok etadigan (muzokaralar) maxfiylikdan tortib, ochiq sud majlisi xususiyatlariga ega bo'lgan, qaror qabul qilish uchun majburiy bo'lgan qaror qabul qilishgacha bo'lgan barcha usullar, vositalar tizimi. Nizolarni muqobil hal qilish tomonlar o'rtasidagi xususiy hisob-kitob shaklidir. Shu bilan birga, odil sudlovni amalga oshirish, taraflarning huquq va manfaatlarini himoya qilishning protsessual kafolatlarini ta'minlash va sudda murakkab huquqiy vaziyatlarni hal qilish samaradorligini oshirish maqsadlariga xizmat qiladi. Mamlakatimizda ham nizolarni muqobil hal qilish usullariga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni 1-ilovasi 15-maqсадga muvofiq nizolarni hal etishning muqobil usullaridan keng foydalanish uchun zarur tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlarni yaratish, yarashuv institutini qo'llash doirasini yanada kengaytirish

ko'rsatib o'tilgan. "Nizolarni muqobil hal qilish" turli xil so'zlardan iborat bo'lib, bu so'zlarni aniq tushunish yoki aniqlash uchun har bir so'zni alohida tushunish juda muhim. Dastlab muqobil tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, adabiyotlarda unga quyidagicha ta'rif berilgan "Muqobil- ikki yoki undan ortiq imkoniyatlardan birini tanlash yoki ega bo'lish mumkin bo'lgan tanlovdir"¹. Ya'ni, bu rasmiy sud jarayonidan tashqari nizolarni hal qilish mexanizmlarining mavjudligidir.

Nizolarni muqobil hal qilishdagi yana bir muhim so'z - bu nizo. Psixolog, yurist, diplomat va davlat xizmatchilari o'z ishlarida nizolar bilan shug'ullanishadi. Ziddiyat nizoni keltirib chiqaradi va davom ettiradi. Ingliz huquqshunos olimlari Folberg va Teylorlar ham nizo uchun bir xil ta'rifni berishgan. Ularning fikriga ko'ra, nizo - bu e'lon qilinadigan yoki namoyon bo'ladigan shaxslar o'rtasidagi holat. Agar kimgadir nomuvofiqlik yoki unga nisbatan bahsli da'vo ko'rinishida e'tirof etilmasa, tortishuv nizoga aylanmasligi mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Nizolarni hal qilishning muqobil usullari boshqa elementi bu "Hal qilish" tushunchasidir. Mazkur tushunchaga yuridik adabiyotlarda quyidagicha ta'rif berilgan, "Hal qilish-tomonlar o'rtasida muammolarga, nizolarga yechim topish yoki yechim topishga harakat qilish"². "Hal qilish" bu murakkab jarayon bo'lib, tomonlar o'rtasida kelishuvga erishish uchun eng yaxshi usulni topish orqali yuzaga keladi. Umumiy qilib aytganda nizolarni muqobil hal qilish mexanizmi sudgacha yoki sud jarayonida hal bo'ladigan turli xil nizolarni bartaraf etish jarayonidir. Ingliz olimlari Kerli, Hames va Sukis o'zlarining "Fuqarolik sudlari" nomli kitoblarida bu nizolarni muqobil hal qilishni sud qaroridan tashqari huquqiy muammolarni hal qilish usullari sifatida qisqacha ta'riflaydi. AQSH olimlari "Nizolarni muqobil hal qilish-barchaning manfaati uchun huquqiy nizolarni sud jarayonlaridan tashqari hal qilishga ruxsat berish, an'anaviy sud jarayoning narxini pasaytirish yoki sudga olib kelishi mumkin bo'lgan huquqiy nizolarning oldini olish"³ -deb yozadi. Rossiya Federatsiyasi Oliy arbitraj sudi raisi V.F. Yakovlev o'z nutqida "Nizolarni hal etishning muqobil usullarini joriy etish, sudning o'zida yarashuv tartib-qoidalarini kengroq qo'llash, kichik va nisbatan sodda ishlarni ko'rish tartibini soddalashtirish

¹ 6th edition of Oxford Advanced Learners Dictionary

² Oxford Advanced Learners Dictionary

³ This definition is distinctly different from that implied by one of the leading critics of ADR, Professor Owen M. Fiss- namely, that ADR is the creation of incentives or pressures that force litigants to settle. See Fiss, *Out of Eden*, 94 YALE L.J. 1669, 1670 (1985). For a response to Fiss's critique of ADR, see *infra* text accompanying notes 39-47

zarurligini bevosita ta'kidlagan"⁴. "Nizolarni muqobil hal qilish deganda nizolar uchinchi shaxs ishtirokida yoki uning ishtirokisiz suddan tashqari yakdil bir to'xtam (qaror)ga keltiriladigan tartib-taomillar tushuniladi"⁵. Ba'zibir yuridik adabiyotlarda esa "Nizolarni muqobil hal qilish ikki xil ma'noda qo'llaniladi. Birinchidan tomonlar sudning qarorisiz ishni tugatishga kelishib olishi, ikkinchidan tomonlar ixtiyoriy ravishda rasmiy sud jarayonidan tashqari o'z muammolarini hal qilish maqsadida tanlagan usullari tushuniladi."⁶ Nizolarni hal qilish muqobil usullari atamasi nizolarni hal qilishning turli mexanizmlariga ishora qilish uchun ishlatiladi, bunda nizo tomonlari nizolarni hal qilishning boshqa huquqiy mexanizmlariga murojaat qilishni oldini olib, nizoni muzokaralar yo'li bilan hal qilishdan tortib, sud jarayonida hal bo'ladigan holatlarni ham o'z ichiga oladi. Ko'p hollarda yuqori samaradorligi va moslashuvchanligi tufayli an'anaviy usullarni almashtirish mumkin bo'lgan bir qator mexanizmlar mavjudligi ma'nosini bildiradi. Nizolarni muqobil hal qilish, birinchi navbatda, huquqiy nizo asosidagi nizolarni tugatishga qaratiladi. Aynan shu maqsadning ustunligi muqobil protseduralar va sud protsesslari o'rtasidagi asosiy farqlarning aksariyatini belgilaydi.

Nizolarni hal qilishning muqobil usullari tarixdan shakllanib kelgan jarayon bo'lib, AQSHda birinchi marta "Nizolarni muqobil hal qilish" atamasi murakkab va mashaqqatli rasmiy adolatdan farqli o'laroq yuzaga kelgan nizolarni hal qilishning moslashuvchan va norasmiy protseduralariga ishora qilish uchun qo'llanila boshlandi. Amerika advokatlar assotsiatsiyasi o'z veb-saytida ushbu kontseptsiyaning quyidagi ta'rifini beradi: "Nizolarni hal qilish - bu nizo, nizo yoki da'voni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan jarayonlar sonini bildiruvchi atama"⁷ Amerikalik huquqshunos professor Frank E.A. Sander yozishicha "1960-yillarning oxiridan boshlab, Amerika jamiyati bunday hodisaga guvoh bo'ldi. Nizolarni hal qilishning muqobil shakllariga qiziqish ortib bordi. Nizolarni muqobil hal qilish fuqarolik huquqlari amalga oshishiga yordam berdi. 1964-yilgi "Fuqarolik huquqlari to'g'risida"gi qonunda Kongress sudlarga hal qilib bo'lmaydigan irqiy va jamoaviy

⁴ Sm. V Vserossiyskiy syezd sudey 27-28-noyabrya 2000g. Doklad Predsedatelya Vysshego Arbitrajnogo Suda Rossiyskoy Federatsii V.F. Yakovleva // Vestnik Vysshego Arbitrajnogo Suda Rossiyskoy Federatsii. 2001. № 1. S. 14.

⁵ Xaqberdiev Abdumurad Abdusaidovich "Mediatsiya nazariya va amaliyot" o'quv qo'llanma. Toshkent-2022

⁶ The narrow focus of this paper should not be taken to mean that the movement among judges to explore alternatives to traditional procedures is not central to ADR. In fact, the ADR movement perhaps had its modern beginnings at the Pound Conference, at which Professor Frank E.A. Sander introduced the concept of the "multi-door courthouse"-that courts could use different processes to resolve disputes in different "rooms." Sander, Varieties of Dispute Processing, 70 F.R.D. 111, 126-34 (1976). This paper suggests, however, that the perspective of private parties voluntarily choosing among available procedures should form the baseline of any evaluation of the judicial adaptation of ADR techniques.

⁷ Dispute Resolution Processes // American Bar Association. [Elektronnyy resurs]. URL: http://www.americanbar.org/groups/dispute_resolution/resources/DisputeResolutionProcesses (data obracheniya: 21.01.2021).

nizolarni hal qilishda yordam berish uchun Adliya departamentining Jamoatchilik bilan aloqalar xizmatini tuzdi. Ford jamg'armasi nizolarni hal qilish mexanizmlarini o'rganish uchun Nizolarni hal qilish milliy markazi va Mediatsiya va nizolarni hal qilish institutini tashkil etdi"⁸. 1976-yilgi Fond konferensiyasida "Yetakchi huquqshunos, advokat, adliya tizimidagi partiyalar sud xarajatlari ko'payishi va kechikishidan norozilik bildirdi. Konferensiya natijalari bo'yicha ishchi guruhni professor Frank Sanderning nizolarni hal qilish markazini o'z ichiga olgan sud haqidagi fikrlari qo'llab quvvatlandi"⁹. 1998-yilda Kongress "Nizolarni muqobil hal qilish to'g'risida"gi qonunni qabul qildi.

Rossiyada ham nizolarni suddan tashqari hal etish usullariga qiziqish ortib bormoqda. Rossiyada nizolarni muqobil hal qilish alohida kontseptsiya sifatida 1990-yillarning o'rtalarida paydo bo'lgan. Rossiyalik huquqshunos Elena A. Vinogradova fikricha "Nizolarni suddan tashqari hal etish tartib-taomillariga qiziqish, birinchi navbatda, norasmiy yurisdiksiya, muqobil shakllarni rivojlantirishga qaratilgan qonunchilik tendentsiyalari va ish yuritishni takomillashtirish yaxshi rivojlangan va muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan boshqa mamlakatlar tajribasini o'rganishda namoyon bo'ladi" Rossiya qonunchiligiga hozirgacha ma'lum bo'lmagan "Nizolarni muqobil hal qilish" atamasini oldi. Ushbu atamaning rus huquqshunosligi tomonidan qo'llanilishi xorijiy terminologiyaga ko'r-ko'rona taqlid qilishni ko'rsatmaydi. Aksincha, u zamonaviy dunyoda turli huquqiy tizimlarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Nizolarni muqobil hal qilish tushunchasi hozirda Rossiya huquqiy nazariyasi va amaliyotida keng qo'llaniladi va nizolarni hal qilishning "Suddan tashqari shakllari" ning oldingi amaliyotiga o'xshaydi. Rossiya jamiyatining muqobil sohani yaratishga uzoq vaqtdan beri bo'lgan ehtiyoj bunday amaliyotlar paydo bo'lishida namoyon bo'ladi. Nizolarni muqobil hal qilish "Sud-huquq islohoti" komponenti doirasida alohida soha sifatida 1996-2004-yillarda Rossiya Federatsiyasida amalga oshirilgan "Huquqiy islohot" loyihasiga kiritildi. Rossiya Federatsiyasining 2010-yil 27-iyuldagi 193-sonli "Vositachi (mediatsiya tartibi) ishtirokida nizolarni hal qilishning muqobil tartibi to'g'risida" qonun qabul qildi. 2011-yil 1-yanvarda kuchga kirgan "Vositachilar ishtirokidagi nizolarni hal qilishning muqobil tartibi (mediatsiya tartibi) to'g'risida" Federal qonunining qabul qilinishi Rossiya Federatsiyasida nizolarni hal qilishning muqobil usullarini rivojlantirish uchun huquqiy shart-sharoitlarni yaratdi.

⁸ See Frank E.A. Sander. *Alternative Methods of Dispute Resolution: An Overview*. 37 FLA. L. REV. I (1985).

⁹ The Conference was named after Professor and Dean Roscoe Pound, honored on the seventieth anniversary of his famous presentation before the members of the American Bar Association in 1906.

Tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, avvaldan ham biror-bir oila, qabila mahallada nizo kelib chiqadigan bo'lsa, o'sha urug' yoki mahallaning yoshi kattalari, barcha hurmat qiladigan a'zolari nizolashayotgan taraflarni kelishuvga chaqirib, ularning munosabatlarini yaxshilashga, ular o'rtasidagi nizoni tinch yo'l bilan hal qilishga urinishgan va bu holat bu kungi zamonamizda ham davom etmoqda. Bu borada yuridik fanlar nomzodi, professor M.M.Mamasidiqov quyidagicha fikr bildirgan, "Nizodagi taraflarni yarashtirishga qaratilgan milliy qadriyatlarimiz va an'alarimiz, mamlakatimiz hududida muqaddam amalda bo'lgan tartib-taomillar to'g'risida so'z yuritish joiz ko'rinadi"¹⁰. Ma'lumki, aholisining asosiy qismi islom diniga e'tiqod qiluvchi yurtimizda tomonlar o'rtasida yuzaga kelgan turli kelishmovchiliklar va nizolarni o'zaro murosa yo'li bilan hal etishga asosiy e'tibor berib kelingan. Zero, dinimiz an'analari inson hayotining barcha jabhalariga daxldor bo'lib, oqilonalik va boshqalarga yaxshilik qilish orqali odamlar o'rtasidagi munosabatlarni yengillashtirishga xizmat qilgan va taraflarni yuzaga kelgan nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishga da'vat qilgan. Ayniqsa, oilada, tijoratda insoniylik munosabatlarini saqlab qolish maqsadida kechirimli bo'lish va shu orqali kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal qilishga chaqirgan.

Mamlakatimizda nizolarni hal qilishning muqobil usullarini joriy qilishga oid izchil islohotlar amalga oshirilib, ularning huquqiy asoslari moddiy protsessual qonunchilikda mustahkamlanib, bosqichma-bosqich takomillashib bormoqda. Biroq, milliy qonunchilikda nizolarni hal qilishning muqobil usullari tushunchasi mustahkamlanmagan. Nizolarni hal qilishning muqobil usuli (NHQMU) – bu suddan tashqari yuzaga kelgan nizolarni hal qilishga qaratilgan qonunda, tomonlarning kelishuvida yoki ichki lokal xujjatlarda belgilangan tartib-taomillar, usullar va mexanizmlardir. O'zbekiston Respublikasida nizolarni hal qilishning muqobil usullari qo'llanishiga bir necha sabablar mavjud. Birinchidan mamalakatimizda nizolarni davlat organlari, komissiya, kengashlar orqali yoki sudda ko'rib chiqish fuqarolar uchun turli xil muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, sudda nizoni ko'rib chiqishda sud xarajatlari ancha yuqori hisoblanadi. Ikkinchidan, sudda ma'lum bir nizoni ko'rib chiqish uchun o'rtacha bir oy sarflanadi, shunda ham sud hal qiluv qarori kuchga kirishiga bir oylik muddat belgilangan. Uchinchidan, taraflar nizolashganda birinchi instansiyada yutqizgan taraf albatta shikoyat bilan ikkinchi instansiya sudiga murojaat qiladi. Nizolarni hal qilishning muqobil usullariga

¹⁰M.M.MAMASIDDIQOV, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoring instituti bo'lim boshlig'i.S.I.XASANOV O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagiAmaldagi qonun hujjatlari monitoringi institutiyetakchi ilmiy xodimi "Mediatsiya to'g'risidagi qonunni qabul qilish zarurati va ahamiyati" maqolasi. Toshkent-2017

mediatsiya, hakamlik sudlari, nizolarni muzokara yo‘li bilan hal qilish usullari kiradi. Ushbu nizolarni hal qilishning muqobil usullari huquqiy munosabat ishtirokchilari o‘rtasida vujudga kelgan nizolarni suddan tashqari hal qilish imkonini berib, quyidagi afzalliklarga ega.

Birinchi, nizoni qisqa muddatda hal qilish uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

Ikkinchi, taraflar nizoni hal qilish uchun uchinchi shaxs (mediator, hakamlik sudi sudyasi, ekspert)ni mustaqil tanlash huquqiga ega.

Uchinchi, sud muhokamasining bo‘lmasligi, taraflarning da‘vogari va javobgar singari maqomga ega emasliklari sababli taraflar o‘rtasida sog‘lom muhit saqlanib qoladi.

To‘rtinchi, sud muhokamasidan farqli ravishda norasmiy shaklda o‘tkazilishi natijasida taraflar o‘zini erkin tutishlari mumkin.

Beshinchi, maxfiyligi, ya‘ni hech qanday bayonnomalar yuritilmaydi, yopiq tarzda o‘tkaziladi.

Oltinchi, taomillarning moslashuvchanligi taraflar tomonidan nizolarni hal qilishning muqobil usullarini erkin tanlay olishlari, o‘zgartirishlari mumkin.

Yettinchi, taraflar o‘rtasida o‘zaro munosabat bir-biriga raqib, nizolashuvchi taraf sifatida emas, balki hamkorlik va o‘rtoqlik aloqalarining rivojlanishi bilan belgilanadi.

Xorijiy davlatlar amalyotida nizolarni hal qilishning muqobil usullari keng tarqalgan. Xususan, Amerika Qo‘shma Shtatlarida nizolarni hal qilishning muqobil usullari qo‘llanish sabablari quyidagicha e‘tirof etilgan:

1) tomonlarning ishbilarmonlik munosabatlari uzilish xavfi ostida bo‘lsa, ularni o‘rnatish va rivojlantirish uchun katta xarajatlar amalga oshirilganligi sababli nizolarni muqobil hal qilish eng maqbul yo‘ldir. Chunki bu sud jarayoniga nisbatan kamroq qarama-qarshilik keltirib chiqaradi va munosabatlarning keskinlashuviga yo‘l qo‘ymaydi.

2) nizoni tez va iqtisodiy jihatdan hal etish zarur bo‘lganligi, nizolarni muqobil hal qilish usullarini qo‘llash odatda kamroq xarajat talab qiladi va qisqaroq vaqt oralig‘ida mos keladi.

3) tomonlar maxfiylikni saqlab qoladi.

Amerika Qo‘shma Shtatlarida nizolarni hal qilishning muqobil usullariga muzokara, arbitraj, vositachilik, xalqaro arbitraj, erta neytral baholash (Early Neutral Evaluation), med-arb usullari kiradi. Bu jarayonlarning barchasi nizolarda ishtirok etayotgan tomonlarning ish bo‘yicha o‘zaro kelishuvga kelishiga yordam berish

uchun ishlab chiqilgan va takomillashtirilgan. Shular orasidan erta neytral baholash, med-arb usullariga to'xtalib o'tsak, Erta neytral baholash (ENE) bu bahslashayotgan tomonlar o'z ishini maxfiy "Baholash sessiyasi" orqali neytral baholovchiga taqdim etishidir. Neytral baholovchi har bir tomonning pozitsiyasini hisobga oladi va ishni baholaydi. Sudlar va davlat organlarida nizolarni sud jarayonisiz hal qilishda urinish uchun foydalaniladi. Med-arb ham mediatsiya, ham arbitraj xususiyatlariga ega. Tomonlar o'zaro kelishmovchiliklarni birinchi navbatda mediatsiya yo'li bilan hal qilishga harakat qiladilar. Agar bu muammoni hal qilmasa, jarayon majburiy arbitrajga o'tadi. Med-arbda jarayon hakamlik muhokamasidan boshlanadi, shundan so'ng majburiy bo'lmagan hakamlik qarori chiqariladi. Keyin tomonlar o'zaro kelishmovchilikni hal qilish uchun vositachi bilan ishlaydi. Amerikalik huquqshunos olim Goldbergning fikriga ko'ra: "Nizolarni hal qilishning muqobil usullari - tomonlarning vaqtini va xarajatlarini qisqartirish, sud ishlari va xarajatlari kamaytirish, aholining adliya tizimidan qoniqish darajasini oshirish, tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni saqlash, nizolarni hal qilish uchun zo'ravonlik yoki sud jarayonisiz amalga oshishiga yordam beradi"¹¹

Rossiyaning nizolarni muqobil hal qilish bo'yicha tajribasini o'rganadigan bo'lsak, Rossiyada nizolarni hal qilishda muqobil usullarini ishlab chiqish va qo'llashga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Buning bir nechta omillari mavjud. Birinchidan, sudlarda ish jarayoni ko'pligi, sud muhokamasining davomiyligi, ayrim toifadagi ishlarni ko'rishda samaradorligi pastligi. Ikkinchidan, tomonlar o'rtasida munosabatlarni saqlab qolishda maxfiylik prinsipi amal qilgan holda nizoni tinch yo'l bilan hal qilishdir. Konfliktolog Voskresenskaya Vasilisa Aleksandrovna aytishicha "Insoniyat jamiyati nizolarsiz mavjud bo'lolmaydi. Asrlar davomida davlat sud tizimi nizolarni hal qilishda eng samarali institutlardan biri bo'lib kelgan. Nizolarni hal qilish sud jarayoni jiddiy vaqt va moliyaviy xarajatlarni talab qiladi, sud tizimiga katta yuk, shuning uchun bizning zamonamizda nizolarni hal qilishning muqobil usullariga qiziqish ortib bormoqda"¹². Rossiyada nizolarni muqobil hal qilish usuliga mediatsiya, hakamlik sudi, muzokara, ombudsman kiradi. Bu usullarning ahamiyatli jihatlari ortiqcha to'lovlarni oldini oladi. Taraflar o'rtasidagi munosabatni saqlaydi. Nizo sudgacha yoki sud jarayonida hal bo'ladi. Normativ huquqiy hujjatlardagi kamchiliklar aniqlanib bartaraf etish uchun takliflar kiritiladi.

¹¹ GOLDBERG, ET AL., supra note 3, at 3

¹² *Vexovskaya Varvara Aleksandrovna* — kandidat politicheskix nauk, assistent, SanktPeterburgskiy gosudarstvennyy universitet, Rossiyskaya Federatsiya, 199034, Sankt-Peterburg, Universitetskaya nab., 7/9; varya17@mail.ru
Voskresenskaya Vasilisa Aleksandrovna — konfliktolog, magistrant, Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy universitet, Rossiyskaya Federatsiya, 199034, Sankt-Peterburg, Universitetskaya nab., 7/9; vasilisa707@mail.ru

Nizolarni hal qilish muqobil usullari qo'llaniladigan huquqiy munosabatlarda nizolashayotgan tomonlarning aloqalarini saqlab qolish, ular o'rtasidagi munosabatlarni xolislikda olib borish, nizoni muzokaralar yo'li bilan hal qilish, nizolarni hal qilishning huquqiy asoslari nizoni hal qilish yakuniy va barcha tomonlarni qoniqtiradigan tarzda yakuniy xulosaga kelish, nizoni tezda hal qilish, uzoq vaqtdan buyon oilaviy nizolar qo'shnilar bilan nizolarni bartaraf etish orqali murosai-madoraga keltirish, nizolashayotgan tomonlar o'rtasida ko'plab nizolarni birdaniga hal qilish, vaziyat yuqori darajadagi maxfiylikni saqlash, tomonlar mojaroni kamroq rasmiy ravishda hal qilish kabi ijobiy xususiyatlarga ega. Shu bilan birga, bir qator hollarda nizolarni hal qilishning muqobil usullari qo'llash taraflar o'rtasida munosabat jiddiy tusda bo'lsa, tomonlardan biri o'z manfaatlarini yetarli darajada himoya qila olmasligi, ishtirokchilardan birini sog'ligi yomonlashib qolishi, ular orasida yuqori ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan konfliktni yuzaga kelishi, nizolashayotgan taraflardan birini aniq ko'rsatilmasligi, nizoni tinch yo'l bilan hal qilishni beparvolik va istamaslikka yo'l qo'yilishi, manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelishi, tomonlardan biri ikkinchi tomonga nisbatan zaifligi yoki noilojlik pozitsiyasida bo'lishi, taraflar nizolarni hal qilish usullari qo'llash davomida erishilgan kelishuvlarni keyinchalik amalga oshirish masalasida ishonmasligiga o'xshash salbiy jihatlari mavjud.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, birinchidan nizolarni hal qilishning muqobil usullari - tomonlarning va boshqa shaxslarning yuzaga kelgan nizoni hal qilish bo'yicha uni suddan tashqari hal etish yoki yarashuv yoki boshqa taqiqlanmagan tartib-qoidalar yordamida hal qilishga qaratilgan o'zaro bog'liq harakatlar tizimi. Ikkinchidan amaldagi qonunchiligimizga muvofiq mediatsiya, hakamlik sudi, nizolarni muzokara yo'li bilan hal qilish usullari kiradi. Nizolarni hal qilishning muqobil usullari qo'llashnilishi nizoni yechimini topishda tezrok rezolyutsiya beradi. Tomonlar o'rtasidagi munosabat maxfiylik prinsipi asosida amalga oshadi. Ilgaridan mavjud bo'lgan oilaviy, tadbirkorlik muqosabatlar saqlanib qoladi. Ortiqcha vaqt sarflash turli xil ko'ngilsiz voqealarni oldi olinadi. Ikkala tarafga ham moliyaviy jihatdan foyda bo'ladi. Eng asosiysi davlat organlari yoki sudda ish hajmi kamayadi.

Xorijiy davlatlar tajribasini o'rganib amaldagi qonunchiligimizga Amerika Qo'shma Shtatlari keng qo'llaniladigan erta neytral baholash, med-arb usullarini kiritishishni taklif qilaman. Buning sababi shundaki, *Med-Arb* - nizolarni hal qilishning muqobil usuli o'ziga xos yondashuvlardan biri bo'lib, bu mediatsiya va arbitrajning aralashmasidan iborat. Masalan, tomonlar nizo bo'yicha mediatsiya

jarayonini amalga oshirish haqida oldindan kelishib olishlari mumkin, keyin esa, agar mediatsiya jarayoni muvaffaqiyatsizlikka uchrasa, hal qilinmagan muammolarni hakamlilik sudiga topshirishlari mumkin. Tomonlar mediatsiya va arbitraj uchun bir xil neytraldan foydalanishlari yoki ikkinchi jarayon uchun yangi neytralni tanlashlari mumkin. *Erta neytral baholash*. Ayniqsa, qimmat patent va litsenziya nizolarida foydali, erta neytral baholash (“ENE”) sud jarayonining boshida sodir bo‘ladi. Har bir tomon o‘z ishining qisqacha ma’lumotlarini taqdim etadi, so‘ngra barcha advokatlar va tomonlar ishtirok etgan holda baholovchiga (u malakali sudlanuvchi, tegishli huquqiy masalalarni yaxshi biladigan) o‘z ishining qisqartirilgan versiyasini og‘zaki ravishda muhokama qiladi. ENE advokatlar va tomonlarga savollar berishi mumkin. Sessiya tugagandan so‘ng, ENE tomonlar uchun xulosa tayyorlaydi, unda kimning mohiyati bo‘yicha g‘alaba qozonishi mumkinligi va agar ish sud muhokamasi orqali davom etishi kerak bo‘lsa, advokatlik to‘lovlari narxini prognoz qiladi. ENE ushbu ma’lumotni tomonlar bilan baham ko‘radi va agar so‘ralsa, vositachilikni osonlashtirishga yordam beradi.

REFERENCES

1. M.M.MAMASIDDIQOV - O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti bo‘lim boshlig‘i. S.I.XASANOV - O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti yetakchi ilmiy xodimi “Mediatsiya to‘g‘risidagi qonunni qabul qilish zarurati va ahamiyati” maqolasi. Toshkent-2017
2. Верховская Варвара Александровна - кандидат политических наук, ассистент, Санкт-Петербургский государственный университет, Российская Федерация, 199034, г. Санкт-Петербург, Университетская наб., 7/9; Varia17@mail.ru
3. Воскресенская Василиса Александровна - конфликтолог, магистр, Санкт-Петербургский государственный университет, Российская Федерация, 199034, г. Санкт-Петербург, Университетская наб., 7/9; vasilisa707@mail.ru
4. АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ» Составитель: Х.Ёдгоров, заместитель Председателя Верховного суда Республики Узбекистан – председатель Судебной коллегии по гражданским делам. ТАШКЕНТ – 2017
5. Альтернативное разрешение Споров По материалам Юлия Шешуряка, ligazakon.ua [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://vestnika.o.com.ua/publ/3-1-0-147>, бесплатно. - Загл. с экрана. - Написать. рус.